



Roman Berger

Harc a vízért

A víz iránti világméretű kereslet kétszer olyan gyorsan növekszik, mint a népesség. Az ENSZ becslése szerint 2035-re a világ népességének legalább 40%-a olyan országokban fog élni, ahol tartósan szűkében lesznek a víznek. A vízért éppúgy harcol majd a kereskedelem, mint a kőolajért. A szociális mozgalmak és az egyházak követelik, hogy akadályozzák meg a víz fenyegető kiürítését, és azt kívánják, hogy a vízhez jutás legyen alapvető emberi jog. Brazíliában, ahol tartósan szűkében lesznek a vízért folytatott harcban ki tartozik a győztesek, és ki a vesztesek közé.

Víz, víz, víz! Másodpercenként 10 000 köbméter víz robajlik le a 80 méter magasságban lévő sziklalépcsőkről. Iguacu – 1986 óta az ENSZ világörökségébe tartozó – vízeséseinek gigantikus bugyborékolása bibliai képzettársításokat kelt. Brazília, Paraguay és Argentína ugyanezen háromszögében egy egészen másfajta vízi látványosság is megfigyelhető: Itaipu erőműve. A nyolcvanas években Itaipu a világ legnagyobb építkezése volt. 87 millió köbméter földet és sziklát mozgattak meg, és 12,3 millió köbméter betont használtak fel. Húsz óriásgenerátorával és 14 000 megawatt össztermelésével Itaipu még ma is a föld legnagyobb vízi erőműve.

Brazília

legfontosabb erőforrása

A mamutprojekt elől emberek tízezeinek kellett kitérniük – és egy egész állatvilágnak. Az összesen 40 000 gátépítő munkásból ma éppen csak 3000-et foglalkoztatnak, a többiek közül sokan a közeli Foz do Iguacu nyomornegyedében landoltak. *Jorge Samek*, a brazil-paraguayi közös vállalkozás brazil elnökében még sincs kétség: ma is felépítené a duzzasztógátat. „A vízi erőmű az áram előállításának legolcsóbb, legbiztonságosabb és legtisztább módja. És Brazília még harmadát sem használta ki legfontosabb erőforrásának, a víznek”, mondja az 51 éves főnök, akit Brazília elnöke, *Inacio Lula da Silva* nevezett ki erre a posztra, miniszteri rang-

ban. Sameknek meggyőződése, hogy az új törvények elhárítják a mamutprojektnek azokat a negatív következményeit, amelyeket most nagy költséggel próbálnak orvosolni: Azok a települések, amelyek földet vesztettek, kártalanítást kapnak. Növények millióit ültetik el, hogy megállítsák a tározótó partjának erózióját. Röviddel ezelőtt pedig megnyitottak egy csatornát, amelynek az a rendeltetése, hogy ivás idején a halak ismét körbeúszhassák a tározótavat.

Más véleményen van *Flavio Schieck Valente*, a táplálékhoz, földöz és vízhez fűződő jogoknak a civil társadalom és az ENSZ által megbízott előadója: „A brazil vezetés gondolkodásmódja nem változott. A megaprojektet még ma is keresztülhajtják, a természetre és a lakosságra való tekintet nélkül. A parlament és a hatóságok nem reagálnak, noha a lehető legsúlyosabban sérülnek az emberi jogok.” Brazíliában máig összesen 2000 gátat, köztük 150 nagyot építettek vízi erőművekhez. 2015-ig további 490 nagy gátat akarnak építeni. Már eddig is több mint 1 millió embert (kerekén 300 000 családot) űztek el lakhelyéről a duzzasztógátak építése miatt.

Barra püspökének

éhségstrájkja

Különösen drámai a helyzet Brazília második legnagyobb folyóján. A 2700 km hosszú Rio São Franciscót egy 720 km-es csatornarendszerrel el akarják terelni, hogy vízzel lássák el négy szövetségi állam száraz vidékeit. Ebből a projektből, amelynek költségeit kerekén 1,4 milliárd euróra becsüli a kormány, állítólag 12 millió ember fog hasznot húzni. Ezt azonban még a Világbank sem akarja elhinni, és elutasította a társfinanszírozást.

Az elmúlt év októberében *Luiz Flavio Cappio* püspök világszerte feltűnést keltő, tizenegy napos éhségstrájkjal tiltakozott a mamutprojekt ellen. „Már most víz nélkül élnek a folyótól 500 méter távolságra lakó emberek”, panaszkodik Bahia szövetségi államban lévő Barra püspöke, aki évek óta küzd az erősen szennyezett folyóért. Szerinte a nagyprojekt

az ún. szárazságiparnak hajt hasznot, vagyis a nagy építési vállalkozóknak, a mezőgazdasági biznisznek, az öntözési cégeknek és a ráktenyésztőknek. A püspök azután hagyta abba a sztrájkot, hogy Lula elnök megbízásából egy miniszter megígérte neki, hogy megvitatják a tervet a nyilvánossággal is, amely eddig nem szólhatott hozzá a tervhez. A püspök azonban egyidejűleg kijelentette, hogy újrakezd az éhségstrájkot, ha nem tartják be a megállapodást. „Ha már nem lehet értelmesen beszélni, akkor prófétai tettekre van szükség” – igazolta tiltakozását a püspök, akit a brazil püspöki kar és a többi társadalmi szervezet is támogatott.

Növekedés –

de miféle fejlődés érdekében?

Brazília gazdaságának növekednie kell. Új gátakra és öntözési projektekre szükség van, érvel az ipar és a mezőgazdasági biznisz, a „munkáselnök” Lula kormányának két hangadója. Igen, növekedés – de miféle fejlődés érdekében? Ezt a kérdést az emberjogi szervezetek és a paraszток szakszervezetei. Néhány száz nagyvállalkozás használja el Brazília áramának túlnyomó részét. Ezek alumíniumot, acélt, cellulózt állítanak elő – többségében exportra. Ugyanakkor a brazil népesség 20%-ának még mindig nincs villanya.

Megdöböntő látvány Minas Gerais szövetségi állam északi részén: eukaliptusz-ültetvények, ameddig a szem ellát. Ezekben a vigasztalan „erdőkben” nem élnek állatok, de még rovarok sem. Az „erdők” géntechnikailag kialakított, magas növésű eukaliptuszfákból állnak, amelyekből cellulózt állítanak elő, azt a nyersanyagot, amelyből majd papírszabványt, papírszalvétát és vécepapírt készítenek. A nagy vízigenyű eukaliptusz-monokultúráknak máris igen végzetes következményei vannak ezen a vízben igen szegény vidéken. A források és a folyók kiszáradnak, tönkremegy a kisparaszток egzisztenciája, veszélyben van a helyi népesség élelmiszer-ellátása.

Brazília legfontosabb nyersanyagát, a vizet a gazdag országokba exportálják – ipari termékek, nyers-

anyagok, hús és gyümölcsök formájában. Magában az országban egyre több ember szenved a vízhiánytól, és persze a természet is. A vízhiány következtében sok régióban terjed az éhezés, a szegénység és a betegségek. Terjeszkednek a pusztaságok, az embereknek menekülniük kell.

Maga a víz olyan „termékké” vált, amelyet olyan gyorsan kapkodnak el, mint egyetlen más árut sem, és amellyel nagy nyereséget lehet elérni. Ez különösen is érvényes az olyan „küszöbországokra”, mint Brazília. Itt ugyanis létezik a népességnek egy olyan, egészségügyileg tudatos és egyre növekvő rétege, amely tudja, hogy a vezetékes víz minősége rossz. Mivel ez a középréteg meg tudja vásárolni a palackokba töltött vizet, egyáltalán nem szolidáris a bádorkunyhók lakóival, akiknek szennyezett vizet kell inniuk, vagy a szárazság sújtotta területek lakóival, akik vízhiánytól szenvednek. Ennek hatásai végzetesek: Ahol rendelkezésre áll a palackozott víz, s az ellátás magánügy, és csupán pénztárca függvénye, ott csökken a települések vezetőire és a kormányra nehezedő nyomás, hogy javítson az általános vízellátáson, és gondoskodjék tiszta vízről.

A Nestlé üzlete a „tisztá élettel”

A vizet palackokba tölteni, és ezerszeres áron eladni ahhoz képest, mintha a vezetékéből jönne – a víz privatizálásának ez a formája a Nestlé legnagyobb biznisze Braziliában. São Lourençóban, Minas Gerais szövetségi állam egyik „ökológiailag rendkívül sebezhetőnek” besorolt, több gyógyforrással bíró településén a Nestlé nagy ipartelepét létesített. A konszern kiszivattyúzza a gyógyvizet, ásványtalanítja, és aztán Pure Life (Tiszta élet) néven, palackozott vízként dobja piacra. „A Nestlé ezzel nemcsak az állam törvényeit sérti meg, hanem a természet törvényeit is”, mondja *Gabriel Junqueira* geológus. A gyógyvizek ásványtalanítása a brazil törvényekbe ütközik, az agresszív szivattyúzás következtében pedig csökkent a talajvíz szintje, és kiapadtak a környező források.

A lakosság tiltakozása miatt egy bíró eljárást indított, ez azonban még mindig függőben van. A 2004-es davosi Világ gazdasági Fórumon *Brabeck* Nestlé-főnök kijelentette, hogy bezárták a São Lourenço-i telepet. A brazil probléma megoldódott. A Nestlé 2004 októberében megszüntette a Pure Life előállítását São Lourençóban. Mivel azonban Dél országában a Nestlé mindenütt az első

akar lenni az ivóvízpiacon a Pure Life-fal, São Lourenço-i visszavonulása után a konszern alighanem Brazília más területén folytatja majd a Pure Life előállítását.

A népesség 20%-ának nincs vize

Braziliában és Dél más országaiban a Nestlé, a Coca Cola és más konszernek hatalmas nyereséget érnek el a vízzel, amelyet a cégek minimális költséggel a közutakból szivattyúznak ki, miközben a „köz”-nek nincsenek eszközei az ivóvízellátás javítására, vagy egyáltalán nem jut közvetlenül vízhez. Braziliában ez a lakosság 20%-át jelenti, vagy ha úgy tetszik, 35 millió embert. További 40%-nak (70 millió embernek) van vize, de az erősen szennyezett, nem iható. A vízben gazdag Braziliában így összesen 105 millió ember kényszerül arra, hogy naponta megharcoljon az ivóvízéért.

Milton Rondo „az éhezés elleni harc nemzetközi akcióinak” általános koordinátora a brazil külügyminisztériumban. Hogy az éhezés és szomjás elleni harc mennyire a nemzetközi realitásoktól függ hazájában, a tanácsadó egy példával világítja meg: A brazil kormány jelenleg megpróbál változtatni egy hosszú ideig ellenőrzetlen folyamat súlyos következményein. Azt szeretnék elérni, hogy Brazília iskoláiban már csak legfeljebb az ételek és italok 30%-át állítsák elő iparilag. „A kulturális imperializmus ellen harcolunk”, véli a tanácsadó, és nemzetközi élelmiszer-konzszernek agresszív reklámtevékenységére gondol. Például a Nestlé évtizedek óta a braziliai gyermekorvosok szponzoraként lép fel. Ezen a népesség táplálása szempontjából fontos célcsoporton keresztül a Nestlé ezt az üzenetet juttatja el az anyákhoz: Gyermekük a Nestlé-ételekkel és Nestlé-vízzel „tisztá életet” (Pure Life) tankolnak.

Brazília nem csupán a „kulturális imperializmust” nyögi. A világ rendelkezésre álló édesvíz-készletének 13%-ával Brazília a vízben leggazdagabb országok közé tartozik. Ugyanakkor brazil területen található a világ legnagyobb föld alatti víztartalékának, az ún. Aquifer Guarani-nak a 70%-a. Csak 20 évvel ezelőtt „fedezték fel”, hogy Brazília, Argentína, Paraguay és Uruguay (= „Mercosur-államok”) egy és ugyanazon talajvíz-készletből merít. 1,2 millió négyzetkilométerével az Aquifer területe nagyobb, mint Spanyolország, Franciaország és Nagy-Britannia együttesen. Becslések szerint 15 millió ember él

ezen a föld alatti óceánon, amelyet még nem kutattak ki.

Állítólag egy, a Világbank által pénzelt tanulmány fogja feltérképezni az Aquifer alapadatait. Az Aquifer vízének felhasználását mindmáig nem ellenőrzik. A Mercosur-államok szociális mozgalmait attól félnek, hogy a tudás és az adatok bizonyos cégek kezébe kerülnek, és az Aquifer vízének egy részét a nyilvánosság részvétele nélkül privatizálják. Egy brazil parlamenti képviselő, *Doutur Rosinha* adatai szerint máris zajlanak ilyen perek. Rosinha megállapítja, hogy a Nestlé és a Coca Cola rögön felhasználja az Aquifer jó víznyerő helyeire vonatkozó, stratégiaileg fontos információkat, és ott földeket vásárol fel. Rosinha szerint Lula elnök „nulla-éhezés programjának” támogatása a Nestlé és a Coca Cola részéről ügyes PR-húzás annak érdekében, hogy megnyíljanak előttük a kormányzat ajtóit, és védelmet kapjanak a cég aktivitására irányuló, túlságosan kritikus figyelemmel szemben.

A globális vízpiac tesztvidékei

Amikor nemrég ismertté vált, hogy az Egyesült Államok katonai bázist létesít a kis szomszédállamban, Paraguayban, a brazil nyilvánosság riadót fűjt, mondván: az USA paraguayi jelenlétének hosszú távú motívuma nem a terrorizmus és a drogok elleni harc, ahogyan Washington hivatalosan állítja, hanem például az, hogy hozzáférjenek a Brazília, Paraguay és Argentína stratégiai fontosságú háromszögében lévő víztartalékokhoz.

„Brazília a globális vízpiac tesztvidékévé vált. Számunkra stratégiai jelentőségű a vízpolitika és a nemzetközi testületek viszonyulása a vízhez való joghoz” – véli *Milton Rondo*, és utal arra a kommentárra, amelyet az ENSZ gazdasági, szociális és kulturális jogokkal foglalkozó bizottsága (Ecosoc) 2002 novemberében tett közzé. Ebben kijelentik, hogy a kereskedelem liberalizálásával kapcsolatos szerződések nem kereshetnek meg egy-egy ország képességét arra, hogy teljes mértékben érvényesítse a vízhez fűződő jogokat. Ez azt jelenti: az emberi jogok megelőzik a kereskedelmi jogokat. A 145 ország által aláírt Ecosoc-kommentárnak azonban csak ajánló jellege van, a nemzetközi jogban is kötelező ereje nincs. Mindmáig egyetlen nemzetközi szerződés sem fogalmazta meg kifejezetten emberi jogként az ivóvízhez jutás jogát.

A víz legyen kereskedelmi áru!

Miközben az ENSZ a víz elüzletiesítése ellen nyilatkozik, a WTO (Világkereskedelmi Szervezet), a GATS (Általános Egyezmény a Szolgáltatások Kereskedelméről) és a Világbank egészen más irányban halad. A GATS-elvek szerint csak azok a szolgáltatások vannak kizárva a liberalizálásból, amelyek „az állami szuverenitás gyakorlásával” függenek össze (katonaság, rendőrség, igazságszolgáltatás, pénzkibocsátás). A GATS-egyezményeknek megfelelően ezek olyan szolgálatok, amelyeket „nem kereskedelmi céllal, és nem is egy vagy több szolgáltatóval folytatott versenyben végeznek”. A WTO, a GATS és a Világbank részéről nagy a nyomás, hogy a vizet kereskedelmi áruvá tegyék, és a vízellátást bevonják a nemzetközi liberalizálási folyamatokba.

A vízszektor legfontosabb nyilvános hitelezője a Világbank. A Világbank által adott hitelek kereken hatoda, évente összesen 3,5 milliárd dollár szolgálja vízprojektek finanszírozását. A Világbank határozza meg azokat a feltételeket, amelyekkel Dél országai hiteleknek kapnak. A Világbank a nyolcvanas évekig olyan „természetes monopóliumnak” tekintette a vízellátást, amely kizárja a piacgazdasági versenyt – a kilencvenes évek elejétől azonban már a neoliberális gazdaságpolitika trendjét követte. Dél országai már csak azzal a feltétellel kaptak hitelt, hogy a vízellátást megnyitják a külföldi befektetők előtt. A vízszektor liberalizálásának hajtóerejévé az Európai Unió vált, mivel a vízzel foglalkozó, világszerte vezető szerepet játszó multik Franciaországban és Németországban találhatóak. A francia Vivendi/Veoliá-

ról és Suezről, illetve a német RWE-ről van szó.

A kilencvenes évek privatizációs nyomásának Paraná brazil szövetségi állam is engedett. Ebben a Brazília déli részén lévő, kereken hétmillió lakost számláló államban a Vivendi vette át a vízellátást. Tíz évvel később Paraná kormánya bírósági úton ismét „deprivatizálta” a vízellátást. „A víz elosztása és tisztasága rosszabb lett a francia cég működése idején. A szegény népesség nem tudta megfizetni a vizet” – mondja *Arlete Rosa*, Paraná nyilvános vízszolgáltatásának környezetvédelemért felelős igazgatónöje.

A paranái eset jellemző tünete a déli országok sok vízprivatizációjának. A vízellátásnak a Világbank által megkövetelt költségfedezése nem valósítható meg a mélységes szegénység feltételei között. Jóllehet a magáncégek gyakran a jól jövedelmezőnek tűnő városi régiókra korlátozódnak, ott is nehéznek bizonyult, hogy tartósan nyereséget érjenek el. A vízért zajló harc azonban folytatódik. A vízpolitika éllovasaivá regionális kereskedelmi egyezmények válnak, például a NAFTA, az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Szerződés. A NAFTA szabályozza az USA, Kanada és Mexikó közötti árukereskedelmet. Az USA-nak érdeke, hogy vizet importáljon Kanadából és Mexikóból. Ha az USA erős nyomásának hatására sikerül kereskedelmi áruvá tenni a vizet, akkor a NAFTA vagy más szabadkereskedelmi egyezmények keretében a magánvállalkozások elvitathatják az államoktól a vízforrásokra vonatkozó felségjogukat. Egy ilyen fejleményt próbált megelőzni Uruguay, ahol 2004 októberében a választók több mint 60%-a jóváhagyta azt az alkotmányos referendumot, amely közkinccsé nyilvánítja a vizet, és ezáltal megtiltja a ter-

mészetes ivóvíztartalek eladását (exportját).

„A víz az élet forrása”

A brazil püspöki kar 2004-ben „A víz az élet forrása” mottóval kampányt indított azzal a céllal, hogy emberi joggá nyilvánítsák a vízhez jutást. „Nemzeti kampány még soha nem váltott ki ekkora visszhangot”, mondja *Matias Martinho Lenz*, a brazil püspöki kar szóvivője. A brazil püspökök kezdeményezése arra indította a svájci egyházakat, hogy a brazil hitközösségekkel együtt aláírjanak egy dokumentumot, amelynek címe: Ökumenikus nyilatkozat a vízről mint emberi jogról és közkinccsről. Ennek üzenete így hangzik: A víz Isten adománya. A vízhez jutás döntéletről és halálról. A vizet nem szabad privatizálni.

Az éfféle kezdeményezések azonban nem feledtethetik, hogy a vízről szóló nemzetközi vitákban háttérbe szorították a szociális mozgalmakat, a független szervezeteket és bizonyos értelemben az ENSZ-et is, vagyis azokat a szervezeteket, amelyek emberi jogként akarják meghatározni a vízhez jutást. A vita tulajdonképpen szóvivőjévé most az 1996-ban alapított Vízügyi Világtanács lett (World Water Council, WWC), amelyben az ENSZ is képviselteti magát, de amelyet a vízipar és a Világbank ural. Noha a WWC a vízzel kapcsolatos legkülönbözőbb szervezetek fórumaként értelmezi magát (így civil és nemkormányzati szervezeti szervezetek fórumaként is), vezető testületében mégis az ipari érdekek képviselői vannak túlsúlyban. Nincs hát mit csodálkozni azon, hogy e testület „vízigénnyé” fokozta le az Ecosoc által követelt „vízhez való jogot”. A „közkinccsből” gazdasági áru lett.

Forrás: Orientierung, 2006/4

Vízfelhasználás: pocsékolás és hiány

A Föld vízkészletét nem lehet pontosan kiszámítani, mivel az atmoszférában megkötött víz és a Föld mélyrétegeiben lévő víz mennyiségét csak megbecsülni lehet. A legnagyobb mennyiség (kb. 96,5%) sós víz, amely előkészítés nélkül nem használható sem emberi, sem állati fogyasztásra, sem a mezőgazdaságban. Az édesvíz nagyrészt kötött állapotban van jelen a sarkvidékeken, a gleccsereken és az atmoszférában. Az édesvíz nagy része a növényi és állati élet fenntartásához szükséges – emberi felhasználásra a Föld vízkészletének mindössze 0,02%-a marad.

Az emberek által felhasznált víz 70%-át a mezőgazdaság emészti fel, 20%-át az ipar, és 10% marad a háztartásokra. Ezek az adatok azonban régiók szerint nagyon ingadoznak.

Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) adatai szerint az embernek naponta 25 liter vízre van szüksége iváshoz, főzéshez és higiéniai szükségletekre. A száraz afrikai területek vidéki részein 20 liter az egy főre jutó vízfogyasztás, az USA-ban 295 liter. Svájcban ez 160 liter, s ennek több mint 30%-át vécéöblítésre használják el.

A jobb módú országok megengedhetik maguknak, hogy kivásárolják magukat a vízszegénységből azáltal, hogy élelmiszert importálnak. „Virtuális víznek” számít például a gabona és a marhahús: 1 kiló gabona előállításához 1500 liter vízre van szükség, 1 kiló rizshez 4500 literre, 1 kiló marhahúshoz pedig legalább 15000 literre.